

Vista general del castell i la torre forana de Balet o del Raval

CASTELL DE SANT ESTEVE

INTRODUCCIÓ.

El Castell de Sant Esteve és un castell roquer situat damunt una morera guixenca. Està separat per un fossar artificial. Forma un rectangle irregular allargat d'uns 90 metres de llargària per una amplada en el costat nord de 16 metres aproximadament i en el costat sud d'uns 10 metres.

Es tracta d'un castell format inicialment per una torre i una església, que posteriorment es van unir amb panys de muralles. Estava flanquejat possiblement per quatre torres exteriors, de les quals segur en podem confirmar tres.

Taus

Torre Ballester

Torre del Raval

Torre Cap Xic

La funció principal d'aquest castell seria la de controlar l'encreuament que forma a Castellfollit per un costat el Camí Reial (o Ral) que va de Ponts, Torà, priorat de Santa Maria, Calaf, Prats de Rei, Igualada, i per altre el Camí de la Sal que anava des de Cardona, Bergús, Santuari de Pinós, Torre de Taus, Creu de Cervera, Ferran, Les Oluges, Cervera.

HISTÒRIA.

Tot i que sembla els orígens del castell podrien ser antics i esperant les dades que ens aportin les futures intervencions arqueològiques el que sí podem dir per ara és que el Castell de Sant Esteve es localitzaria dins l'anomenada frontera amb el territori musulmà.

Les primeres mencions que tenim del Castell l'anomenen de Sant Esteve i daten del 1035 quan pertanyia als esposos Isarn i Il·lia que rendien feu a la Casa comtal de Cerdanya.

En el testament del pare de Guifre II, Oliba Cabreta, ja hi ha expressades les cessions que li fa entre les que menciona «...Castrum Sancti Stephani de Castro Follit...»

Per matrimonis cap el 1030 ja pertanyia a la jurisdicció dels Srs. de Cervera que a més de retre vassallatge al comte de Cerdanya també el feien al comte de Barcelona.

El 1148 va passar al domini total del Comtat de Barcelona quan Ponç II de Cervera Vescomte de Bas va segrestar a la germana del Comte, Almodis, i en desgreuge al comte de Barcelona li lliura la seva potestat sobre el Castell de Sant Esteve al comte Ramon Berenguer IV.

Cap el 1275 ja passa a ésser domini dels Cardona que en mantenen la seva possessió fins a la final de les Senyories Reials a mitat del S.XIX.

En quant a l'església de Sant Vicenç les primeres notícies que tenim són en el testament de Berenguer Arnau de Montlleó i la seva esposa Adelaida quan en el 1131 mana fer tres parts de la seva herència:

1º part per a Sancta Maria de Solsona,

2º part per a Sancta Maria de Montlleó i

3ª part per a Sant Salvador «...qui est fundata subtus castri Castel-Folit ad sua opera...».

Tot i que es de pensar una doble advocació de Sant Esteve i Sant Salvador el nom de Sant Esteve arriba fins el 1250 quan ja es parla de l'església de de Sant Vicenç de Riubregós la qual va ser unida al Priorat de Santa Maria el 1288 que desenvolupa la funció de parròquia de Castellfollit. Malgrat sembla que l'església de Sant Vicenç va perdre la funció de Parròquia, fins a finals del S.XVIII encara desenvolupa alguna funció ja que tenim datat que en el 1761 encara es bateja a les Fonts Baptismals de Sant Vicenç.

En el Llibre de Visites del 30 octubre de 1769 diu que en la Parròquia de Castellfollit hi ha 7 esglésies les qual són: «Santa Maria, l...a parròquia, la de la

Virgen del Rosario; la de Sant Vicente; la de San Blai; la de San Pedro Martir; la de San Cosme y Damian i la septima la que esta construïda en Coletas...».

A partir d'aquesta data ja es deixa de mencionar l'església de Sant Vicenç en la documentació dels llibres de visites.

ESTAT ACTUAL CASTELL DE SANT ESTEVE.

Tal com hem dit a l'inici d'aquest article en aquest moment estem en un període d'investigació i recollida de documentació, per la qual cosa farem una explicació dels fets històrics que coneixem, i després una hipòtesis de treball que és la que intentarem demostrar al llarg de les properes intervencions en el Castell.

Les ultimes actuacions que es van fer al Castell corresponen a la conversió del Castell en Quarter General durant la primera Guerra Carlina (1833-1839). Quan es decideix recomposar les fortificacions de la línia de Pons a Calaf. sabem que la 6ª Brigada al maig de 1836 estava fortificant Tora ja que Pons ja estava acabat.

Anteriorment el Castell de Sant Esteve havia estat afectat pels fets que van succeir entre el 17 i 24 d'octubre de 1822 durant el Trienni Liberal (1820-1823)

En aquest període hi van haver una sèrie d'aixecaments i convulsions polítiques entre les que cal destacar: els fets de Mequinensa on es van apoderar del Fortí, La Regència de la Seu D'Urgell, els aixecaments de Navarra i País Basc amb el quarter de Baiona com a quarter General dels insurrectes. Tots aquests fets van provocar que es declarés al 7 districte Militar en estat de guerra i es va ordenar la formació d'un exèrcit de 20.000 homes sota el comandament del General Espoz Mina.

Quan va arribar a Lleida el General Espoz Mina, es va trobar amb que el general Torrijos havia tingut que aixecar el setge als sublevats a Sant Ramon i marxar del lloc. Aquest fet va provocar que els pobles veïns donessin suport a Romagosa y Romanillos caps dels sublevats. Es calcula que hi havia uns 20.000 revoltats en aquesta zona.

Castellfollit es considerava inexpugnable pels sublevats per la qual cosa es va decidir d'ocupar-lo. El 17 de setembre va divisar el torreo i l'església en el Cerro, però va decidir continuar la marxa per ocupar Calaf. Una vegada guanyat Calaf va demanar artilleria a Barcelona per iniciar el setge de Castellfollit. L'hi van enviar un canó de 8 mm i un obús.

A Castellfollit hi havia 5 peces d'artilleria i dos per muntar. El primer intent per conquerir Castellfollit es va anul·lar ja que es va espatllar l'obús i es va decidir de retirar cap a Calaf. Allí va tornar a demanar artilleria i aquest cop li van enviar 4 peces d'artilleria, (3 de 12 mm i una de 16mm).

Castellfollit era defensat per Romanillo. Aquest era fill del mateix poble de Castellfollit. Però el dia 14 d'octubre va deixar Castellfollit juntament amb el Nen del Cendrós per anar a defensar Balaguer deixant una guarnició entre 300 i

400 homes. Convençut de que Castellfollit era resistent i no cauria. El comandant del fort era Uguet.

Entre el 17 i 18 d'octubre es posiciona a Taus el quarter General de Mina amb Roten els quals descriuen «... abajo de este cerro estaba una torre en la riera en un altito por donde descende una rambla. Entre el altito y el cerro de

Castellfollit i al frente en este mismo cerro estava la Iglesia , el torreón antiguo i otra torre distante 300 o 400 varas mas arriba. Teniendo la Iglesia una especie de patio de esta parte de donde mirabamos con unas paredes desde ellas habian construido otras a los lados entre la iglesia i el torreón quedando una plaza de armas y era su fortificación Principal. En el torreón tenian 2 piezas 4 en el resto y en la torre de arriba 1..».

La torre de can Xic hi havia uns 20 homes i era la més petita.

Per ocupar la torre de Ballester van cavar unes mines i van necessitar de tres intents per a ocupar-la. La Torre de Can xic va caure a la primera voladura. Davant la situació dels setiats i veient que no podrien defensar més la posició van decidir escapar aprofitant la nit.

Quan Mina va veure al dia següent els fets de la nit va decidir com a represalia matar a la gent que hi havia al Poble i cremar-lo i enderrocar-lo.

El 17 de febrer de 1823 Assabentat el General Mina que sobre les ruïnes de Castellfollit s'havia començat aixecar algun edifici, va manar als militars de Calaf que en 24 hores havien d'enderrocar totes les obres fetes i posar la inscripció fixa i indestructible «AQUI EXISTIO CASTCASTELLFOLLIT, PUEBLOS TOMAD EJEMPLO NO ABRIGUEIX A LOS ENEMIGOS DE LA PATRIA»

Aquesta es la informació que fins al moment disposem sobre la història del Castell de Sant Esteve.

TREBALLS ARQUEOLÒGICS

En un primer moment la intervenció arqueològica s'havia d'efectuar a ma i consistia en l'obertura de rases i retirada de runes per tal de poder delimitar les zones a actuar que eren per un costat la torre i per altre la muralla adossada a la torre. Es va iniciar la retirada de runa i es va comprovar que el que hi havia era runa caiguda provinent de les parets dels edificis i de la muralla, formada per trossos de pedra unida amb morter de calç i terra. Davant d'aquest fet es va creure que si era possible fer arribar una petita retroexcavadora, els treballs de retirada de runa serien més fàcils d'efectuar. També el fet que s'havia d'efectuar l'obra de restauració i consolidació dins un període de temps establert. Al poder fer arribar a l'interior del castell la petita retroexcavadora i un petit dumper, es van iniciar els treballs de retirada de runa.

Per facilitar l'enteniment dels treballs efectuats, ho faré per zones dins els sector Nord que ens afecta.

DAMUNT TORRE

Estat inicial zona torre a consolidar.

La primera zona a actuar va ser la delimitació superior de la torre. Era necessari delimitar els murs per tal de reconstruir-ne una part tal com es preveia al projecte de consolidació i restauració de la torre.

La sorpresa va ser la gran quantitat de terra i runa que hi havia damunt de la torre. En alguns punts arribava al metre d'altura. Al poder utilitzar la maquinària ens va permetre netejar la torre en tota la seva extensió i deixar al descobert les parts que la composaven. Es van delimitar els encofrats de la muralla, el terra de les voltes i també uns petits forats semicirculars ubicats damunt del terra dels quals es tenia constància de la seva existència per un tram que era visible per la part est de la fortificació. Aquesta banqueta de forats d'aproximadament uns 45 cm altura per uns 40 cm de fondària dels quals en un principi es creia formarien part d'un embigat de fusta però es va veure que no podia ser ja que aquests s'estenien en tot el perímetre de la torre, a excepció de la part sud, on es suposa que es van perdre al caure la torre. Es va consultar a especialistes en fortificacions de l'arxiu Militar de Madrid, van dir que podria correspondre a l'extracció de fums de les peces d'artilleria o també a llocs on els soldats guardarien la seva munició (pòlvora i bales de plom) al defensar la fortificació. També van informar que la gran quantitat de terra que hi havia damunt, seria per esmorteir els impactes de l'artilleria i així protegir la part inferior.

La neteja també va posar al descobert una petita habitació de 3,6 m de llargària per 2 m d'amplada i amb parets fetes de pedra la part inferior i d'encofrat de morter de calç i pedra la superior que es trobava localitzada damunt la volta de la presó. La porta d'accés a aquest interior estava anul·lada.

També al seu costa es va localitzar una altra porta que serviria per accedir a una sala que hi hauria damunt la volta de l'edifici que es creia era l'església de Sant Vicenç. En aquesta porta es va localitzar una base i un fragment de fust fet de guix i que guarnirien aquesta.

Donat l' estat de perill que es veu a les restes de la volta que es conserva al costat de la torre, i per evitar que les inclemències del temps la danyés encara més, es va decidir deixar-la tal com està sense intervenir en el seu damunt fins al moment que s'hagi d'actuar per a la seva consolidació i restauració.

Un altre element que es va localitzar en la torre va ser un forat que comunicava amb la sala de grafits. Per la qual cosa es va creure que podria correspondre a la boca d'una cisterna.

També es va localitzar les restes d'unes escales per accedir a un pis superior que hi devia haver en la torre.

Tram de torre net i amb les restes conservades.

Aquestes dades van fer creure que el recinte del castell era prou important com per a poder ampliar la neteja de les runes i deixar-lo visitable en una part. Per això atès que s'havia de netejar el tram de muralla annexe a la torre i que s'havia de restaurar es podria netejar l'interior de la torre. A la vegada també es podria netejar la sala dels grafits. I com que es disposava d'una partida addicional de diners es podria comprovar l'existència de l'església de Sant Vicenç en el lloc on es creia estava ubicada a la part baixa del costat nord est.

Es va decidir començar a iniciar la neteja en l'extrem de la part nord est i continuar direcció a l'actual porta d'accés del castell.

ZONA GRANER

En aquesta part nord est es volia delimitar el perímetre de la muralla per tal de poder-la aixecar i convertir-la en una mena de barana per facilitar el pas dels vianants. Es creia que no hi hauria molta aixecada de runa en aquest lloc donada l'existència de la sala soterrània, però un veí del poble anomenat el Mingo, va informar que en la muralla nord d'aquesta zona hi havia un forat on es podia observar l'aixecada del reblert i l'existència de les restes d'unes parets.

Es van iniciar els treballs i es va comprovar que hi havia una alçada de runa i terra que arribava als 2,5 m d'altura. Una vegada retirat aquest reblert es va deixar al descobert una sala d'uns 13 m. de llargària per 6 m. d'amplada la qual estaria coberta amb volta apuntada feta d'encofrat de pedra i morter de calç. En el seu interior hi hauria una sèrie de dependències també feta d'encofrat de pedra i morter de calç, de les quals només en resta uns 80 cm d'altura. Aquestes dependències formarien un graner el qual es comunicaria amb la sala soterrània per tres forats.

Posteriorment es van enderrocar aquestes divisions internes i es van construir uns arcs apuntats fets amb encofrat de pedra i morter de calç a mena de reforç de les voltes i semblants als existents en sala soterrània.

Quan es van enderrocar aquests arcs es va fer un reblert de runa i terra i a mena de mur de contenció d'aquestes terres es va construir un mur de pedra barroer .

Treballs de neteja de la part nord est

Tram nord est una vegada netejat i deixat al descobert les estructures de graner i possible polvorí.

SALA MEDIEVAL

Finalitzat el sector nord est es va continuar amb l'espai que s'havia identificat con a les restes de l'antiga església de Sant Esteve. Retirats els dos metres de potencial de runa, es va confirmar que no era l'església sinó que correspondria a les restes d'una sala medieval feta amb paret de pedra sorrenca escairada unida amb morter de calç i disposada seguint filades. Una cornisa de pedra surt a 1,2 m d'altura d'aquesta paret de la qual només es conserva unes tramades. Es conserva les restes d'una porta amb arc de mig punt de 1,90 m altura i 1,20 m amplada. Amb la construcció del graner aquesta porta es va cegar.

Annexada a aquesta paret hi ha una paret d'encofrat de pedra i morter de calç. I les restes d'un reforç. Entre 1,2 m i 40 cm altura i 40 i 50 cm de gruix. A i que va ser modificada a posteriori per convertir-la en una sala utilitzant el sistema de volta d'encofrat.

En la paret nord est d'aquesta dependència s'obria una porta 1,2 m de llum que comunicava amb la sala soterrània i el graner.

Sota aquestes estructures de la volta apareix les restes d'uns murs en forma quadrada i sota la muralla restes d'uns murs de pedra que no s'excava, ja que només estava previst la neteja de runes.

Restes de la porta medieval de mig punt localitzada U.E.42.

ZONA SOTA TORRE

Es va continuar la neteja en els espais sota la torre, amb la intenció de facilitar l'accés a la sala de grafit, la qual sembla ser que correspondria en els seus moments a una presó.

El primer que s'ha de destacar d'aquesta zona es que durant els treballs de consolidació del tram de muralla, es va posar al descobert l'existència d'una antiga porta d'accés .

Aquesta porta té unes mides de 1,75 m. altura i 1,12 de llum i disposaria de llinda. Sembla que comunicaria l'interior del recinte amb un primer tram de muralla que hi hauria a l'exterior i que encara no s'ha confirmat la seva existència ja que no s'ha intervingut.

Detall de la porta localitzada al tram de muralla.

En aquesta zona es va retirar aproximadament entre 1,5 m i 2 m d'altura de runa. Una vegada retirada va deixar al descobert una banquetta en el costat nord de 2,2 m de llargària per 50 cm amplada i 60 cm alçada i un altre tram d'uns 2,30 m. de llargària. Aquesta banquetta està feta amb pedra i morter de calç.

Es va deixar al descobert també la porta que es va obrir en aquesta zona i que servia per accedir a l'interior del que es creu es la presó i on hi ha els grafits. Aquesta porta d'unes mides de 1,50 m altura per 80 cm de llum trenca una paret de la possible cisterna d'uns 1,2 m amplada.

Per accedir a l'interior de la presó s'efectua per mitjà de 4 escales fetes de morter de calç i pedra. Aquest recinte d'uns 8,6 m de llargària per 2,5 m d'amplada està cobert amb volta de pedra apuntada col·locada de manera de full de llibre. Dos finestres a cada costat cegades dones a pensar en que es tractaria d'una cisterna.

En la part nord hi ha les restes del que podria ser un catre per dormir els presoners.

Continuant amb la neteja de sota la torre, van sortir 5 escales fetes en el terra natural. Aquestes escales es localitzen tot just passada les restes de la porta que hi havia per accedir a l'interior de les dependències.

Aquesta porta que tenia 2,55 m d'amplada però només 1,4 m de llum està feta amb muntants de pedra ben escairada de les que en resten alguns al lloc. Sembla que es van desmuntar en el moment en que es va fer el mur de contenció per a la paret de l'església.

Al costat d'aquesta porta i en l'interior de la torre, i ha la porta per accedir a la part superior de la torre. Aquesta porta de mides 1,35 de llum i 1,9 m d'alçada tenia llinda de fusta, de les que en resta les marque a les parets. Es troba entre la paret de la presó i la paret de l'absis.

Per accedir a la part superior de la torre, es van localitzar les restes de 10 escales de pedra de mides de 1,4 m de llargària per 20 cm altura i 40 cm de peu.

En aquesta zona s'ha de destacar la troballa de la paret de l'absis de l'església de Sant Vicenç . De forma circular i ben encarat està fet de pedra sorrenca ben escairada unida amb morter de calç i disposades seguint unes filades. El guix és de 1,5 m i es va descobrir fins a 1,9 m d'altura.

El fet més curiós d'aquest absis, es que es trilobulat. En el seu costat nord sembla que hi ha les restes de la paret del campanar i en el centre les restes de l'altar al que s'accedia pujant unes escales. Tot i que es va netejar una petita zona, no s'ha intervingut en aquesta zona, ja que no estava prevista.

Restes absis i possible paret del campanar.

Amb aquesta troballa es va donar per finalitzada la neteja en aquesta zona i es va continuar per la porta d'accés al Castell.

MURALLA I PORTA PRINCIPAL ACCÉS AL CASTELL

Es va continuar amb la neteja del passadís entre el que era la paret de l'església i la muralla en direcció a la porta d'accés al castell. Aquesta neteja va permetre a l'arquitecte adequar els trams de muralla a consolidar amb els existents.

Es va comprovar que per fer l'accés sota la torre, es va retallar la paret de l'absis en el seu costat sud i es va retoca amb pedra i morter de calç. Donaria la possibilitat de que l'arc continués en aquesta direcció i es va fer un segon mur adossat a la muralla per a que servís de suport a la volta.

Entre la paret de l'església i la muralla, hi hauria un passadís d'uns 2,30 m d'amplada, però degut a la construcció de murs de contenció de la paret de l'església en aquests llocs ha quedat a 1,5 m d'amplada.

Tal com hem dit, sembla que la paret de l'església començava a cedir, per la qual cosa es van veure amb la necessitat de fer una paret de contrafort de 13,6 m de llargària per 45 cm de gruix i es conserven un 2,6 m altura.

Donat que aquesta paret no va ser suficient es van veure amb la necessitat de fer una altra paret adossada a la muralla i fer un arcs de suport.

Passadís amb el mur de contenció paret església i mur de contrafort adossat a la muralla.

En aquest lloc es va observar com la possible porta romànica per accedir a l'interior de l'església estava cegada, possiblement per la construcció del mur de contenció de la paret.

Es va continuar la neteja cap a la porta principal per accedir a l'interior del castell, i es va comprovar com els muntants de la porta d'uns 25cm a 30 cm d'amplada trenquen la muralla per adossar-s'hi.

La porta té 2,75 m d'altura per 1,55 m d'amplada, coronada amb volta de mig punt. Amb la porta es construiria tot l'àmbit de muralla que possiblement i a falta de confirmació anirien a buscar a una torre que hi hauria en aquest extrem formant un recinte tancat. Tot això ens indicaria que la primitiva entrada estaria sota les runes actuals.

A la part interior es van localitzar els forats per les traves de les portes de 18 cm per 20 cm i 30 cm de fondària en la part de la muralla vella, i de 18 cm per 20 cm i 1,50 m. en la muralla nova.

A la part interior hi hauria una volta d'encofrat de morter de calç i pedra, i el més curiós que per accedir a la part superior, es van localitzar unes escales de pedra que no es van netejar.

Porta principal una vegada restaurada.

Amb aquesta actuació a la porta principal es dona per finalitzada la neteja de la runa en la zona nord del castell de Sant Esteve.

HIPOTESIS DE TREBALL

Tal com hem dit anteriorment Per la seva ubicació la fortificació de Castellfollit hauria de tenir uns orígens més primerencs.

En quant a les restes de l'església amb la seva capçalera trilobulada, això es d'influència de Sant Cerni de Tavèrnoles i ens hem de fixar quina es la seva importància.

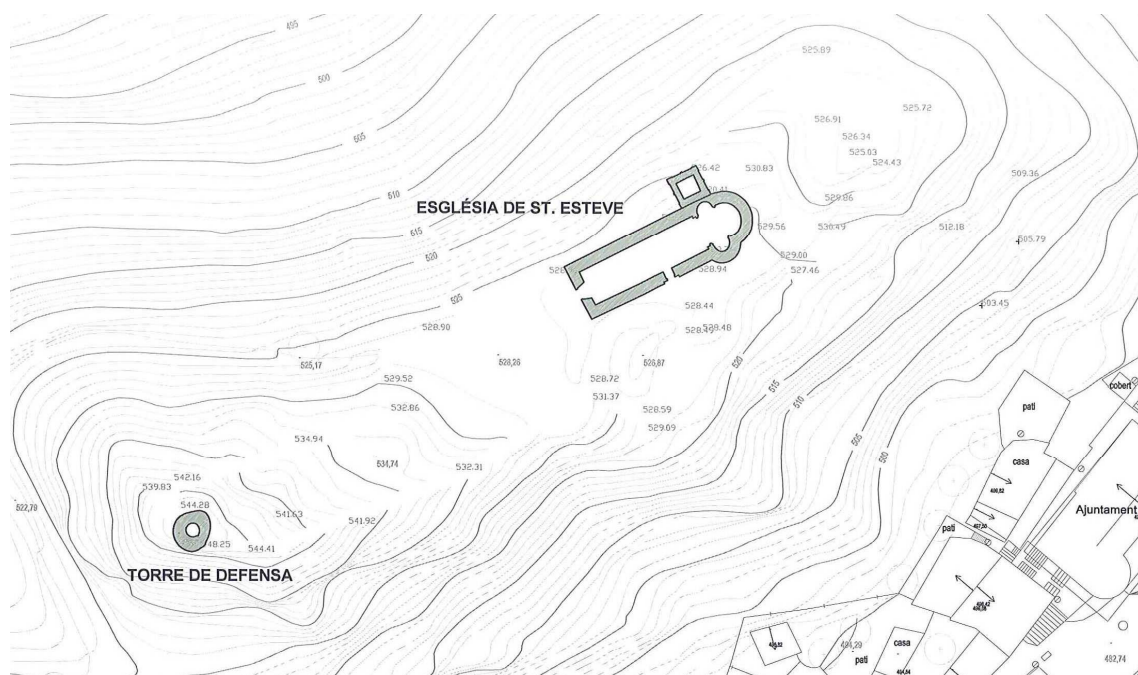
Amb l'entrada Carolíngia, hi ha uns xocs entre la població que s'havia mantingut amb les seves tradicions i la nova cultura nòrdica que entrava a ocupar els llocs de direcció del territori.

Un d'aquests enfrontaments es amb el Bisbe Félix (781-799) que havia estat abat de Sant Cerni i que seguia la tradició Adopcionista en contraposició als Carolingis. Félix defensava l'adopcionisme del primat de Toledo Elipand segons el qual Jesucrist era fill adoptiu de Deu, això enfrontava l'ortodòxia imposada Carolíngia que deia que era fill únic i propi de Deu.

Les investigacions a part de intentar saber quins han estat els orígens del Castell i la seva evolució, aniran també a intentar esbrinar si hi havia alguna relació entre Castellfolit i Sant Cerni de Tavèrnoles.

ORIGEN CONSTRUCTIU I CRONOLOGIA

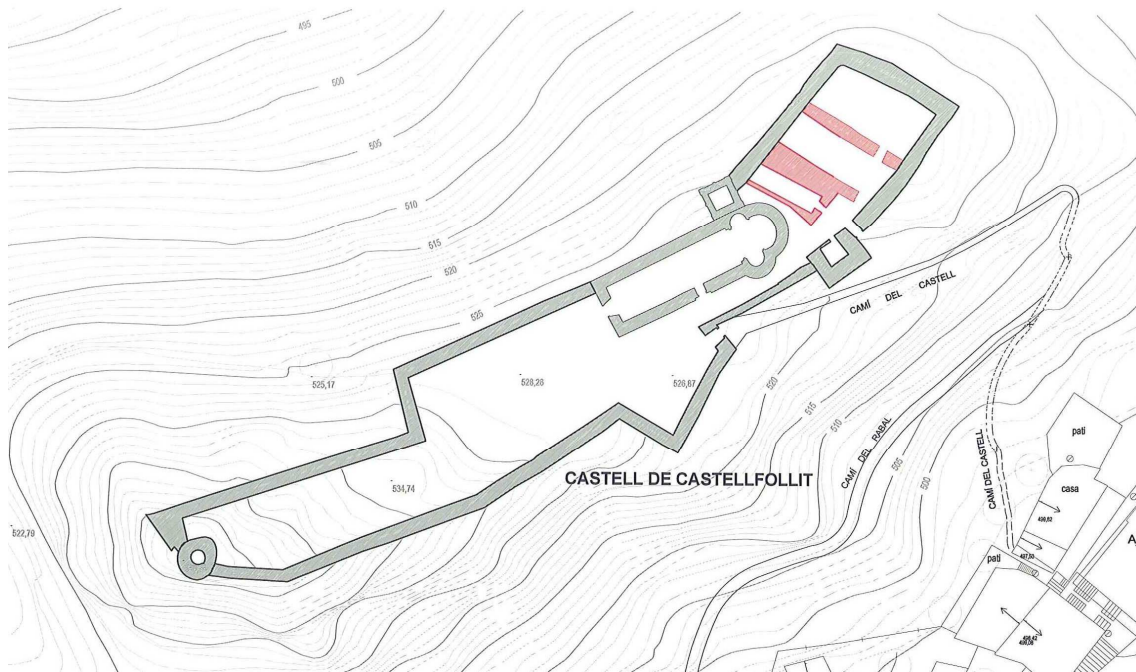
El domini del territori en la zona del Llobregós, va esdevenir en el primer moment la línia de frontera amb el món musulmà, la ocupació del lloc es va fer seguint la tipologia de les primeres construccions de defensa, amb la implantació d'una torre de vigilància i defensa en la zona més alta del turó situat sobre el Llobregós, que dominava el pas dels camins Ral i de la Sal i es relacionava visualment amb les altres torres de vigilància que formaven la línia de frontera. Junt a la torre i com a implantació cristiana, es construïa la l'església de Sant Esteve en el període romànic que va ser anomenada posteriorment església de Sant Vicenç.

Primeres construccions de defensa i església de Sant Esteve

entrada principal. Junt a la torre, a la paret de la muralla si va obrir una segona porta amb brancals de carreus i llinda formada amb el morter de la tapia de la muralla.

Primera construcció residencial i cisterna

La primera construcció residencial que podem identificar, correspon a la sala formada per una nau rectangular, franquejada entre les muralles del costat nord i sud del recinte jussà. Esta coberta amb una volta de canó construïda amb dos trams d'obra encofrada i un segons tram amb carreus, que es recolza sobre una imposta de pedra. Els mur de 1,50 metres de gruix, tenen dues portes, sobre la façana de llevant, la porta dovellada comunicava la nau amb l'espai obert que es tanca entre les muralles, i a la paret de ponent, una segona porta al costa on s'hi troba el portal de la torre de la muralla. Aquesta primera construcció va anar acompanyada de l'obra d'una cisterna adossada a les parets del costat de ponent de la sala, adossada a la muralla. Es de planta rectangular amb una amplada de 2,45 x 8,60 metres de llargada i una alçada de 4,00 metres. Està construïda amb parets i volta apuntada de carreus de pedra sorrenca, amb una finestra de doble esqueixada de ventilació. El brocal de la cisterna obert al sostre, facilitava la extracció de l'aigua. Aquesta cisterna, en èpoques posterior, va ser utilitzada com a habitacle de presó, obrint una porta en el mur del costat de la torre del castell, i es amb aquest nou us, quant es varen fer els grafitis sobre el morter de guix i calç, que aporten l'interès més singular del castell de Castellfollit de Riubregós. La representació heràldica dels Cardona sobre els murs, situa la seva execució al final del segle XIII.

El Castell de Sant Esteve, va continuar vinculat a les diferents conteses militars que varen justificar la ampliació i millora de la fortificació, es en aquest context que trobem que l'obra iniciada del castell aixecada al recinte

jussà, s'amplià construint a la planta baixa, una nova sala tancada amb una volta encofrada de formigó de guix i calç, adossada a les parets de la sala, la torre i la cisterna. Es va cobrir l'escala situada entre les parets de la cisterna i l'absis circular de l'església de Sant Vicenç, que va permetre aixecar una segona planta per sobre les primeres construccions. Aquesta planta ocupava les terrasses entre les muralles, les parets de l'absis romànic i la façana del campanar. S'hi distribuïen diferents dependències i segons podem constatar amb les restes dels graons de les escales conservades, podria haver-hi una segona planta, que donaria al castell una alçària predominant per sobre els murs de les muralles. L'obra del castell de Sant Esteve, es va completar amb la construcció del recinte tancat per la primera sala i les muralles del costat de llevant, aquesta fou una gran ampliació feta dintre al recinte jussà, que podria haver-se fet en el moment d'aixecar l'obra principal o posterior al castell. La planta baixa s'adossa a les tres parets de la muralla i la façana del castell, amortitzant la porta dovellada de la sala gran i obrin-ne una de nova al costat. L'edificació destinada a magatzem de gra del castell, té una planta baixa i una planta soterrani excavada al subsòl del pati, amb unes escales situades davant de la nova porta de la sala gran. És una construcció de dues naus rectangulars que tenen una amplada de 6,30 el soterrani i 6,5 metres el graner, amb una llargada de 13,40 metres. Es cobreixen amb voltes de canó fetes amb formigó de guix i calç construït amb encofrat de fusta, seguint les tècniques emparades en la resta de la fortificació. A la planta soterrani la volta de 5 metres d'alçada, s'aixeca sobre parets de fonamentació de pedra, que retalla la roca del turó. A l'interior del soterrani s'hi construïren quatre murs, destinats a millorar l'estructura de les voltes amb un gruix de 70 cm. i tenen un pas de 2 metre al centre. La planta del graner situada sobre el celler, va tindre també la consolidació de la volta del sostre amb quatre murs amb les mateixes característiques que les del soterrani. En aquesta planta si troba la compartimentació dels casals de gra i al terra del passadís central si obriren tres forats de 15 cm. que perforen la volta inferior.

Les torres de vigilància són de planta circular, la del castell incorporada a les muralles i la de Ballester que podria ser la primera construcció forana, tenen les mateixes característiques tipològiques i de construcció. No es té prou coneixement de la construcció del Cap Xic, encara que podem pensar que seria semblant a les primeres torres. La darrera construcció de la torre de Balet o del Rabal, situada al turó de ponent del conjunt de la fortificació, té unes característiques tipològiques diferents amb una planta rectangular deformada, i fa pensar que podria haver sigut la última de les torres foranes. Els materials constructius i l'estructura feta amb formigó que utilitza la mateixa tècnica d'encofrat, situarien l'obra en el període d'ampliació del castell.

La construcció de l'església de Sant Vicenç, que va donar el nom de Sant Esteve al Castell de Castellfolit de Riubregós, va incorporar el domini eclesiàstic al territori. És una església romànica de planta rectangular amb una nau de 16,20 metres de llargada i 4,70 d'amplada, i la capçalera formada amb dues absidioles als laterals i al centre la planta semicircular de l'absis, que es cobreixen amb voltes recolzades sobre els murs de 1,50 metres, i dos arcs torals sobre les pilastres semicirculars, amb bases i capitells. La porta amb arquivolta esculturada i timpà llis sobre la llinda, s'obra a la façana sud de la construcció romànica. L'estructura de la coberta que hauria estat amb volta d'obra, va

provocar deformacions en la façana sud, després d'haver-se excavat al peu de la fonamentació, i l'estintolament d'aquesta façana va obligar en el període renaixentista aparedar l'antiga porta i obrir-ne una de nova al peu de la nau. L'església tenia una torre campanar de planta quadrada que s'aixeca al costat nord de les parets de l'absis.

Sala de la primera construcció residencial del castell

LA RESTAURACIÓ DEL CASTELL

El treball de consolidació i restauració de les estructures del castell, varen ser iniciades amb la torre Ballester i s'han continuat amb l'obra de les muralles, promogudes per l'Ajuntament de Castellfollit amb la col·laboració de l'INCASÒL i del Servei de Patrimoni Arquitectònic de la Diputació de Barcelona. L'obra de la muralla sud i de la torre, ha permès restaurar els paraments de l'encofrat de la tapia de formigó de calç, reproduint el modelatge i els materials preexistents, amb el coronament de les parets de la muralla i les espitlles obertes. La torre de la muralla destinada a la defensa dels portals i al camí d'accés al castell, s'ha restaurat consolidat la seva estructura que es trobava molt degradada i s'han millorat els murs del sòcol de fonamentació. Els treballs han permès trobar una segona porta de la muralla situada al costat de la torre, amb llinda de morter, i restaurar el mur i la porta dovellada del castell, que ha recuperat el nivell de l'accés amb les velles escales a l'interior.

Els treballs que s'han acompanyat d'un control arqueològic, que ha facilitat el buidatge de tot el rebliment de terres i runes de l'enderroc que cobrien les dues plantes del castell i el coneixement de la planta de l'església de Sant Vicenç, que es coneixia documentalment però no s'havia reconegut el seu emplaçament.

Es va millorar el coneixement de la sala de la primera construcció del castell i de la porta dovellada. A la planta baixa junt a la sala del castell, es varen buidar fins a dos metres de rebliment de terres, i es descobrí el graner amb l'estructura de la volta i murs interior enderrocats. A l'interior junt a la cisterna que havia estat rehabilitada com a presó i l'absis de l'església, si va trobar les escales enderrocades que accedien a la planta superior que avui forma la terrassa junt a la torre. En aquesta terrassa, si reconeixen els murs que tanquen dues dependències amb portes enderrocades que tenien els brancals formats amb petites columnes de les que sen conserva el testimoni.

La millora del coneixement constructiu i de les estructures, obtingut en els darrers treballs, ha de permetre fer un estudi arqueològic que ampliï aquests coneixements i faciliti l'obra de restauració de les muralles, les dependències del castell i l'església de Sant Vicenç

Restauració de la torre de la muralla i els portal

Enric Solsona Pinya, Arquitecte

Joan Ramon Renyer, Arqueòleg